

УДК : 37.018.3.(477)

М. І. Бобак,

кандидат філософських наук, доцент;

В. Й. Кульчицький,

кандидат педагогічних наук, викладач;

І. А. Прокоп,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Тернопільський державний медичний університет ім. І. Горбачевського)

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

У статті викладено моральну кризу суспільства, яка обумовлює необхідність звернення до традиційних українських духовних цінностей, що ґрунтуються на вірі в Бога, національній ідентичності, сповіданні найшляхетніших людських чеснот. Зауважується, що синтез релігійного і національного є запорукою збереження духовно-моральних цінностей українського народу, його поступального розвитку.

Кожна нація, кожен народ, кожна соціальна група має свої традиції, звичаї, обряди, становлення яких відбувалося протягом багатьох століть. Так, з кожним новим поколінням все більше засвоювались і застосовувались у житті духовні надбання нації, розвивались та передавались наступним поколінням. Тому в ході історії склалися форми, засоби та механізми збереження й передачі соціального досвіду.

Зважаючи на це, відомий поет О. Ольжич зауважував, що "новітнє українство, віднаходячи і усвідомлюючи собі свою національну істоту, звертається до джерел традиції, повніше та істотніше схоплюючи її зміст і форму, те стале, що в ній творить невід'ємну, питому характеристику нації" [1: 83].

Отже, українська національна система виховання розумілася як самобутнє культурно-історичне явище, що є складовою частиною загальноєвропейського виховного процесу, що в першу чергу базувалася на добрих виховних началах. Вона вчила молодь України таким базовим основам:

- бути завжди належними громадянами;
- бути чесними;
- ніколи не здаватися;
- проявляти ініціативу;
- завжди мати свою думку, відстоювати її;
- боротись за справедливість;
- з повагою ставитись до історії рідного народу;
- відстоювати незалежність Батьківщини.

Сучасні проблеми державного будівництва та національного відродження України вимагають наукового та порівняльного аналізу основних питань освітньої доктрини в Україні. На сьогодні державна програма "Освіта" (Україна XXI століття) проголошує, що національна система освіти в Україні має стати "найважливішою ланкою у вихованні свідомих громадян Української держави". Тому **метою нашої статті** є висвітлення основ збереження духовно-моральних цінностей українського суспільства.

Щоб досягнути поставлених цілей, всі елементи виховної діяльності повинні бути зорієнтовані на християнську мораль. Головною метою виховної політики – формування вольової та фізично здорової людини, здатної творчо мислити та активно діяти. Виховання здійснювати на моральних засадах національно-державного, громадського та родинно-суспільного життя.

Вихованню національно спрямованої життєвої позиції особистості як основи утвердження загальнолюдських цінностей сприяє також діяльність, що базувалася на таких сучасних педагогічних методах як: формування свідомості особистості; формування досвіду та стимулювання суспільної діяльності і поведінки; самовиховання.

Роки незалежності молодій державі України засвідчили, що криза духовності не тільки не подолана, а й набирає інших потворних форм, йдеться зокрема про культ грошей, корупцію, занепад правової системи.

Духовний вибір особистості безмежний. Проте є завжди один з двох його варіантів: добро і зло, правда і брехня, прекрасне і потворне! В українській нації є величні постаті, які, сповідуючи високі моральні принципи, дбали про українську націю, її освіту, культуру, релігію та державність. Вони вміли поєднати ідею християнської віри з ідеєю нації [2: 74-75]. За княжого періоду нашої історії, за часів Ярослава Мудрого, маємо київського митрополита Іларіона. Саме він зрозумів своє завдання:

поставити Українську Церкву на таку висоту, щоб вона перестала бути політичною прищипкою Царгороду, а стала на службу своїй нації. Іларіон поширив тодішню християнську Українську Церкву на 12 єпархій, організував школи при церквах і таким чином заклав фундамент під самостійне культурне життя українського народу за княжої доби.

Іншим церковним діячем України був київський митрополит Петро Могила під час другої доби української державності, тобто за часів української козацької держави. Як високоосвічена людина Петро Могила намагався приєднати Україну до культурно-освітнього простору Західної Європи. Заснована ним Києво-Могилянська Академія стала центром національно-культурного життя України, справжнім духовним джерелом тодішньої Європи.

Ще однією духовною постаттю в історії України був митрополит Андрей Шептицький. Він зумів поєднати церковну ідею з ідеєю служби нації. Ми не помилилися, назвавши митрополита духовним батьком українського Відродження [2: 77]. Маючи таких величних постатей, справжніх провідників української нації, було б великим гріхом, якби ми українці втратили свої морально-етичні та культурні цінності.

На нашу думку, вагому роль у збереженні морально-етичних принципів українського суспільства повинна відіграти українська педагогіка, зорієнтована на християнські принципи моралі. На відміну від комуністичної педагогіки, традиційно християнське виховання ставить мораль в його основу як чинник першої і найбільшої ваги. Будь-яке виховання розпочинається з моралі і з віри в моральні ідеали. Людина отримує право відстоювати інші вартості – національні, громадянські, сімейні, особисті – лише моральними засобами.

Християнські етичні норми український народ завжди ставив на перше місце, тому сучасне українське виховання передбачає повернення до нашого традиційного погляду на мораль. З християнської точки зору сутність морального виховання полягає в тому, що людина розвиває і утверджує в собі природну схильність до добра та готовність відстоювати його в собі і в навколишньому житті. Це виховання зорієнтоване на засвоєння людиною абсолютних вічних норм співжиття, які носять універсальний, вселюдський характер і є виявом людяності.

Особливістю християнського трактування моралі є також те, що вона мислиться найперше як система ідеалів, що вберігає людину від моральної деградації в стосунках конкретних і повсякденних. Таким оберегом є, безумовно, молитва. Для батьків, педагогів, психологів і просто християн молитва важлива не тільки для виховання власної громадянської позиції, але й для виховання суспільства. У молитві закладена могутня потенція для національного і патріотичного виховання, формування національної єдності і високої громадянської позиції. Молитва – це свідомий захід, якого вживає людина для відновлення духовної і фізичної рівноваги, і одночасно інструмент, за допомогою якого християнин перебуває в духовному й фізичному полі, обумовленому заповідями Божими і законами Божої любові. Богослови, а віднедавна й учені, однастайні в тому, що молитва дає ясність розуму, спокій душі, життєву рівновагу, силу для перемоги над шкідливими пристрастями, мужність і терпіння у труднощах, надію на благополуччя [3: 54]. У цьому плані повчальною є молитва митрополита Андрея Шептицького до Матері Божої. Він просить, у неї перш за все, благословення для всього українського народу і України. Добробут і здоров'я митрополит пов'язує з чеснотами християнського життя і з Божою благодаттю. У такий спосіб А. Шептицький активізує націю, спонукає її до дії. Митрополит і граф, людина високого світського і церковного сану розуміє, що народ повинен мати своїх провідників, що процес боротьби неперервний, а кожне покоління має успадковувати кращі національні та християнські традиції. Він просить Матері Божої святих героїв для виховання свого народу дорогами християнської мудрості й справедливості, "мужніх провідників на церковній та народній ниві" [4: 55].

Відродження давніх традицій педагогічної освіти повинно бути інтенсивним. Без цього не відбудеться відродження унікальної духовності України. Найважливішим у даному випадку є принцип єдності національного та християнського ідеалів української людини. У цьому важливу роль відіграє сім'я та родина. Самоусвідомлення свого духовного й етнічного коріння повинно закладатися ще в дитинстві. Так формується любов до рідного дому, сім'ї, віри й Батьківщини. Рідна мова, рідна пісня приносить дитині, майбутній особистості, усвідомлення себе як частини нації, своєї причетності до поняття "я є частиною мого народу". Так формується національна гордість, бажання знати історію та культуру своєї Батьківщини. Таке виховання принесе молодому поколінню усвідомлення своєї національної ідентичності та глибокі патріотичні почуття. І цього не треба боятися, адже людина, котра шанує свої національні цінності, поважатиме такі ж цінності інших народів. Утвердження у вихованні молоді національних традицій у поєднанні з християнськими ідеалами є запорукою нашої державності. Для того, щоб йти в правильному напрямку, потрібно чітко визначити пріоритети "Бог і Батьківщина". Синтез релігійного і національного оздоровить націю, дасть можливість утвердити досягнуте й активно розвиватися далі. Такі почуття потрібно формувати на зразках, що пройшли випробування часом, історією, котрі були створені духовними геніями нашого народу. Зокрема:

Київське християнство базувалося на засадах відданості вірі, визнання рівноцінності та рівноправності народів, поваги до закону і традицій, відсутності нетерпимості та агресивності. Усе це знайшло відображення в "Руській правді" Ярослава Мудрого, "Слові про Закон і Благодать" Митрополита Іларіона, "Повчанні дітям" Володимира Мономаха. У цих творах бачимо зв'язок євангельської моралі з найкращими народними традиціями.

Освіченість нації теж впливає на мораль нашого суспільства. Якщо оцінювати рівень інтелектуального розвитку українців за здобутками у сферах культури й науки, то потрібно зазначити, що зокрема в княжі часи, коли в Західній Європі королі не завжди були освіченими людьми, на наших землях освіта була вельми поширеною. Загадаймо: діти Ярослава Мудрого – "тестя Європи" – володіли кількома мовами, були обізнані з латиномовними та грекомовними перекладами творів античної та християнської філософії. Особливе місце серед шанованих мислителів займали Платон, Аристотель, Плотін, отці церкви Василій Великий, Іоан Дамаскін та інші. Розуміння та практичне втілення християнського виховного ідеалу бачимо в українських навчальних закладах епохи Просвітництва, а саме в братствах Острозької та Києво-Могилянської академій.

Надзвичайно промовистим є такий факт: знаменитий мандрівник і письменник Павло Алепський, що в XVII столітті відвідав наш край, був вражений рівнем освіченості українців. "Ми помітили в цьому благословенному народі набожність, богобоязливість і благочестя, що дивували розум, а також ще одну прекрасну рису: всі вони, за винятком небагатьох, навіть більшість жінок, уміють читати і знають порядок церковних служб і церковні співи, крім того священники навчають сиріт, не залишають їх тинятися невігласами по вулицях..." [5: 101].

Український народ дав світові видатних Юрія Дрогобича, Станіслава Оріховського, Максима Березовського, Артема Веделя та інших, творчість яких знають та цінують не лише слов'янські народи. І хоча українці жили сотні років під чужим ярмом, народ наш вів боротьбу за своє існування і водночас живив своєю працею культури інших народів. Він зумів все ж таки зберегти свою національну мову, духовну культуру, створити свою літературу, музику, малярство [6; 7].

У XIX–XX ст. було сформовано підвалини української національної педагогіки. Продовжуючи духовні ідеали Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Грушевського, релігійні діячі та педагоги-науковці створили цілісну систему національного виховання, що стала запорукою морального здоров'я нації. Митрополити Іларіон (Огієнко) та Андрей Шептицький, учені Софія Русова та Григорій Ващенко наголошували, що національний та християнський ідеали повинні творити цілісність. Релігійні почуття особистості не можуть суперечити та протидіяти її національній ідентичності [8].

Сьогодні виховний вплив на молодь має бути спрямований на те, щоб наше молоде покоління виросло й розвинулось міцним, здоровим, національно і державно свідомим, освіченим, загартованим тілом і душею, доброзичливим, самостійним, чесним, розумним, працьовитим, професійно компетентним, ерудованим, культурним, підприємливим, ініціативно творчим, корисним суспільству; щоб молоді люди були палкими патріотами України, вільними громадянами незалежної держави, при цьому повинні бути збережені всі духовно-моральні цінності, надбані віками.

У наш час у розв'язанні питання духовно-моральних цінностей особливої актуальності набувають педагогічні погляди талановитого українського педагога і психолога Григорія Григоровича Ващенка. Він був глибоко переконаний, що наша національна система виховання має ґрунтуватися на українській духовності, на нашому національному виховному ідеалі [9]. Стислу формулу свого ідеалу він формулював у словах: "Служіння Богові та Україні". Виховний ідеал "має на собі печать вічності". Він пов'язаний з природженою релігійністю українця, з рідною землею та природою, з християнською українською душею. В основу виховного ідеалу педагог поклав загальнолюдські та національні цінності, моральні закони творення добра і боротьби зі злом, за побудову справедливого ладу, виплеканого на любові і красі.

Саме на цих основах завжди ґрунтувалася українська національна педагогіка. Моральне відродження завжди здійснювалося на духовній, релігійній основі.

Висновок. Отже, духовно-моральне оздоровлення суспільства неможливе без взаємодії трьох чинників: родини, церкви і громади, тому надзвичайно важливими є заклики ієрархів Українських національних церков: "оновити українську родину в Христовім дусі, а через українську родину оновити наш український нарід" [10: 25].

Використання духовно-моральних цінностей у вихованні підростаючого покоління – неодмінна умова подальшого розвитку наукової педагогічної теорії і практики, надійний орієнтир у створенні виховної системи, адекватної потребам українського державотворення й формування високоосвічених, духовно багатих і морально стійких особистостей, гідних громадян демократичної європейської держави.

Виховання й освіта в нашому демократичному суспільстві не можуть ефективно функціонувати без духовності та моральності, бо вони є основою національного розвитку, піднесення, відродження

та етнічного самовиховання. Вони творять особистість патріота, сина народу з почуттям національної гордості, людської гідності, національної свідомості та самосвідомості. Окрім того, віра в Бога допомагає піднятися морально вище над силою аморального режиму, рости духовно, очищувати свою совість до того стану, коли вона стає непідкупним суддею. Важливо, щоб усі люди чинили по совісті як у себе вдома, так і на роботі, і в громадському житті. А це справа не одного дня чи навіть року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ольжич О. Цитаделя духа. – Братислава: Словацьке пед. товариство, відділ укр. літ. в Пряшеві, 1991. – 239 с.
2. Цегельський Л. Митрополит Андрей Шептицький. Короткий життєпис. – Львів: Видавництво Отців Василіян "Місіонер", 1995. – С. 73-77.
3. Твори слуги Божого митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи (2. VIII.1899 р. – 7.IX.1901 р.) – Львів, 1994. – 282 с.
4. Обухівська В., Обухівський В. Християнство і самовиховання особи. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2000. – С. 54-55.
5. Січинський І. Чужинці про Україну. – К.: Фірма "Довіра", 1992. – 225 с.
6. Грицьків Г. Християнські основи морального відродження особи в умовах незалежної України // Християнство і особа. Науковий збірник. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2000. – С. 62-64.
7. Рудакевич О. Національна самосвідомість в українській національній церкві // Конфесійне багатоманіття України в контексті духовного і національного відродження. Науковий збірник – Тернопіль: ТДТУ, 2007. – С. 144-148.
8. Гошко О. Відродження моральності // Християнство і мораль. Науковий збірник. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2001. – С. 40-42.
9. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 191 с.
10. Ярема Я. Українська духовність в її культурно-історичних виявах. – Львів, 1937. – 176 с.
11. Ушинський К. Твори: в шести томах. – Т.6. – К.: Радянська школа, 1954. – 572 с.

Матеріал надійшов до редакції 15.03. 2010 р.

Бобак М. И., Кульчицкий В. И., Прокоп И. А. Проблема сохранения духовно-моральных ценностей в процессе воспитания подрастающего поколения.

В статье изложен процесс морального кризиса общества, который обуславливает необходимость обращения к традиционной украинской духовной ценности, которая основывается на вере в Бога, национальной идентичности, исповедуемой самой благородной человеческой добродетели. Замечается, что синтез религиозного и национального является залогом сохранения духовно-моральных ценностей украинского народа, его поступательного развития.

Bobak M. I., Kulchytskyj V. Y., Prokop I. A. The Problem of Spiritually-Moral Values Maintenance in the Process of Rising Generation Education.

The article covers the process of the present moral crisis of the society which necessitates referring to traditional Ukrainian moral values which base on the trust in God, national identity and adherence to the noblest human virtues. It is the synthesis of religious and national aspects that provides the nation's moral health and progress. In this respect, the life and experience of the prominent personalities of the past can hardly be overestimated.